

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ
БРОЙ 1
2019

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION
VOLUME 1
2019

**ВЪЗПИТАТЕЛНИ АСПЕКТИ В ДЕЙНОСТТА ДЕТСКО-
ЮНОШЕСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ПЕРИОДА
ОТ 1878 ГОДИНА ДО ОБЯВЯВАНЕТО НА БЪЛГАРИЯ
ЗА НАРОДНА РЕПУБЛИКА**

ПЕТЯ ИВАНОВА

*Petya Ivanova. EDUCATIONAL ASPECTS IN THE ACTIVITIES OF
CHILDREN'S AND YOUTH ORGANIZATIONS SINCE 1878 TILL
PROCLAMING OF BULGARIA FOR PEOPLE'S REPUBLIC*

Резюме. Настоящата студия е по проект, финансиран по фонд „Научни изследвания” на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 2019 година на тема: „Възпитанието в детските организации в България (1944-1990) в извори“ .

Целта на студията е да представи някои възпитателни аспекти – методи, форми и средства за възпитание, използвани от организациите за деца и юноши в България в периода 1878-1946 година. Това възпитание се осъществява извън училищната институция и допълва училищното възпитание.

В зависимост от своя характер съществуващите организации се делят на две групи. Първата включва детски и младежки организации, свързани с широки социални, културни и религиозни движения в страната, а втората – организации, свързани с конкретни политически партии, изградени на политическа основа.

В студията се изследват над седем организации и движения – Младежко православно дружество, Детско кооперативно движение, Български младежки червен кръст, Детско въздържателно движение, Детски и младежки структури на Българския гимнастически съюз „Юнак”, Детско разузнавачество (скаути) и Българска младежка организация „Бранник”. Тези структури са част от съществуващите през изследвания период и са пример на изобилие от форми, методи и средства, прилагани от учителите в процеса на възпитание. Същевременно са богат извор на идеи, приложими в съвременното училище и структурите за неформално образование.

Abstract. The following paper is a research project funded by „St. Kliment Ohridski” Sofia University’s State Budget for scientific researches in 2019. The theme of the project is “The education in children’s organizations in Bulgaria (1944-1990) in sources.”

The purpose of this paper is to present some of the educational aspects - methods, forms and tools for educating, used by organizations for children and youth in Bulgaria in the period 1878-1946. This education was performed as further to those accomplished at school. According to their character the existed organizations are divided into two groups. First one includes children's and youth organizations related with broad social, cultural or religious movements in the country. The second one includes organizations connected with particular political parties and formed on a political base.

More than seven organizations will be considered in the paper – Orthodox Christian movement, Children's and youth cooperations, The Bulgarian Red Cross Youth (BRCY), Children's and youth restrain movement, Children's and youth structures of Bulgarian Gymnastics Society "Yunak", Bulgarian scouts organization and Bulgarian youth organization "Brannik"("Defender"). These organizations were part of those which operated in the period and are an example of abundance of forms, methods and instruments, which the educators used to apply and are a great source of ideas, which can be applied in the contemporary school or in structures for non-formal education.

Ключови думи: организация, възпитание, методи, форми, средства.

Key words: organization, education, methods, forms, tools

I. Въведение

Актуалността на проблема е свързана със засилената потребност от извънучилищни форми на образователно-възпитателна дейност сред учащите се в контекста на съвременните политики за образование и поставя въпроса за деидеологизиран и обективен прочит на вече съществуващи подобни практики. В настоящото изследване са разгледани основни моменти, свързани със създаването, устройството, развитието и възпитателната дейност на някои популярни детски и юношески организации и движения периода след Освобождението до обявяването на България за Народна Република през 1946 г.

Целта на проучването е да се направи кратък обзор на изследваните детско-юношески организации, като се акцентира на прилаганите от тях методи, форми и средства за възпитание на подрастващите. Използваните извори са предимно документални. Приложеният документален метод в единство с аналитико-синтетичния метод и хронологичен подход позволяват най-пълно реконструкция на обективната историческа действителност. Използвани са също сведения и факти на историко-педагогическата и педагогическата наука.

Хронологичният период на изследването е маркиран с две ключови за историята на България събития – Освобождението на България (1878) и обя-

вяването на България за Народна република (15.09.1946). Периодът е наситен с решаващи за новата българска държава събития – Съединението на Княжество България с Източна Румелия, Обявяването на Независимостта, участието в няколко войни и сключването на важни договори, управлението на четири монарха и множество министър-председатели и преминаването от практическите условия на бездържавност, през многопартийна система до прехода към „народна демокрация”. По това време се променя и официалното наименование на българската държава – Княжество България (1879-1908) и Царство България (1908-1946).

Независимо от комплексността на политическия и социален контекст, стремежът на българина към възпитанието на подрастващото поколение остава постоянен и неизменен.

Степента на изследване на проблема може да бъде съотнесена към два различни периода. До 1989 година детските организации са изследвани в неособено широка степен. Публикации по темата имат Елена Шейнова, Продан Стоянов, Марин Андреев, Жечо Атанасов, Людмил Станоев, Вера Бойчева, Жулиета Савова, Виолета Маркова и други автори, като по-голямата част от проучванията са свързани с детското комунистическо движение и произлизащите от него организации и движения.

Детските организации от началото на демократичния преход (10.11.1989) са изключително слабо проучени. Отделни педагогически аспекти могат да се открият в трудовете на Пенка Цонева, Р. Маринова-Христиди, Владимир Мигев, Евгения Калинова и Искра Баева, Ивайло Знеполски и др. (Цонева, П., 2015; Цонева, П., 2017; Цонева, П., 2018; Цонева, П., 2019, 351-361; Цонева, П., 2019, 387-391; Цонева, П., 2019, 63-71; Кандиларов Е., съст., 2008; Калинова, Е. & Баева, И., 2010; Знеполски, И., 2009). Поради тази причина реализирането на едно по-широко изследване в областта на историята на детските и юношеските организации в България може да прибави нови факти и акценти в историко-педагогическата и педагогическата наука.

Отстояваната теза е, че възрожденската традиция на организиране на децата с възпитателна цел извън училище продължава и след Освобождението до обявяването на България за Народна Република, като съществуващите през този период организации се характеризират освен с широтата и мно-

гообразието си, и с богатство на формите, методите и средствата за възпитание.

II. Детско-юношески организации и движения в периода 1878-1946 година

Идеята да се използва въздействащата сила на колектива при възпитанието на децата води началото си от възпитателните практики на древните египтяни и се среща у спартанците, в християнските общини, във филантропичните учебни заведения на Йохан Базедов (1723-1790) и Кристиан Залцман (1744-1811), през епохата на Просвещението и така във времето, за да добие върховните си постижения в колективистичната теория на Антон С. Макаренко (1888-1939). С идеите за организацията на детския възпитателен колектив са се занимавали Томас Мор (1478-1535), Томазо Кампанела (1568-1639), Йохан Хайнрих Песталоци (1746-1827), Робърт Оуен (1771-1858), Вилхелм Лай (1862-1926) и създадените от него „училища на действието”, основани на колективистичния принцип (1, с.5) и други педагози - реформатори. В България Христо Негенцов (1881-1953) още през 1927 г. издава книгата си „Колективистичното въздействие в процеса на образованието”, след която се публикуват редица подобни трудове, залегнали в основата на учебно-възпитателната работа както в училище, така и при извънучилищните форми на организация на децата във времето на социализма.

Обективната реалност у нас обаче изпреварва теоретичната педагогика, защото е известно, „...че български младежки дружества съществуват още по времето на османското робство. Така например в „Македония” публикува през 1870 година „Устав и отчет на едногодишната дейност на българското ученическо дружество в Роберт колеж.” (Станоев, 1978, с. 8) Малко по-късно подобно дружество се организира и в Априловската гимназия в Габрово и други градове. Предвид посочените факти, формата на обединение на децата и юношите в България с обща възпитателна цел извън училището датира от Късното Възраждане.

Обединяването на децата в различни форми с обща цел се засилва особено през първото и второто десетилетие на XX век. Кризата след Първата световна война засяга всички сфери на икономическия, общественото-политическия и духовен живот на страната. Децата и младежите са изправени пред значима заплаха. Увеличаването на детската заболяемост и смъртност, на броя на престъпленията извършвани от деца, сложната общественост-

политическата действителност, естествената реакция на появилите се обществени злини, непрекъснатата традиция в организирането на децата, започнала още в навечерието на Освобождението, са съществени фактори за възникването след Първата световна война(1914-1918) на детско-юношески обединения с различен характер. Те осъществяват единна по същността си функция и разнообразна дейност по възпитанието на подрастващите.

Според характера си формациите се делят на два типа. Първият включва детско-юношески организации, свързани с широки обществени движения в страната, като кооперативното, червенокръсткото, въздържателното, спортното, туристическото и др. Повечето от тези организации се развиват и работят в състава на специализираните младежки съюзи и движения към съответните организации. Те обикновено ползват базата на училищата и други учреждения на народната просвета. Вторият тип детско-юношески структури са с подчертан политически и казионен характер и оперират към определени партии. За дейността си използват партийните домове, клубове, щабове и т.н.

Ученически християнски дружества

В хронологичен ред най-старото обществено движение сред българската учаща младеж се изгражда на религиозна основа. Към края на XIX и началото на XX век със съдействието на Министерството на народното просвещение представители на младежките християнски дружества основават **ученически християнски дружества**, в които като помощни членове участват деца и юноши. Основата, върху която се изграждат тези обединения, е протестантството.

Православната просвета сред подрастващите започва в началото на XX век с епизодични прояви на отделни свещеници. Официалното начало на **православното християнско движение** сред учащите се поставя през 1923 г. в София, Русе, Габрово, Видин и други градове в страната. Движението се появява след Първата световна война „като отговор на моралната криза със стремеж, наред с другите възпитателни фактори в страната, да съдейства от нашите деца да се създадат утрешният ум, воля и сърце на отечеството”(9, с.5). През 1924 г. се провежда събор в София, на който с благословията на Св. Синод се провъзгласява създаването на Съюз на православните християнски дружества на учащата се младеж в България като религиозно-възпитателна и социално-благотворителна организация (Цонева,П., 2015, с.257). Съгласно Устава в целите на Съюза е заложено изучаване на свещената книга на

християните – Библията, с цел придобиване на християнски светоглед и характер, телесно здраве и чистота, пробуждане на религиозно чувство и възпитание на обич и привързаност към родната Православна църква и Отечество (Цонева, П.,2018, с.185).

Независимо от пълната подкрепа на Министерството на Просвещението (МП), началото за дружествата е плахо и боязливо. Като пречки за изграждането на повече детски дружества се посочват най-вече липсата на подготвени ръководители и стихийността в дейността на съюзните общности. През 1931 г. Св. Синод се намесва, като утвърждава Типов устав на дружествата от трите възрастови групи, с което създава система и единство в работата и дава силен тласък в развитието на движението, особено на детските дружества. Така към април 1935 г. в страната работят 1342 детски православни дружества със 106190 деца и младежи (9, с.5).

Като структури детските православни дружества са доброволни. Членовете им биват: действителни, спомагателни и почетни. Създаването на дружеството е по желание на децата и юношите и става с решение на учителския съвет. За учредяването му се уведомява Митрополията и Братския съвет на Съюза, като се предлага на събор на организацията да бъде регистрирано и включено в състава ѝ. Уставът на дружеството се утвърждава от МП и Министерството на вътрешните работи. Идейната и морална подкрепа за дружествата идва от църквата, а материалната база – от училището. Новосъздадените дружества имат вътрешна автономия. Те се управляват от петчленно настоятелство, избрано измежду действителните членове и от тричленна контролна комисия. Назначава се и ръководител педагог, избран от учителския съвет, който се отчита пред колегите си и родителите. Висш ръководен орган на дружеството е съборието. Всеки октомври се състои годишно събрание, на което се отчита изтеклия период, поставят се бъдещите задачи, гласува се бюджет и се избира настоятелство. Уставът налага провеждане на редовни събрания на два месеца веднъж и допуска извънредни по необходимост. Своите цели и задачи детските православни дружества осъществяват чрез религиозно-възпитателна, духовно-просветна и социално-благотворителна дейност.

Религиозно-възпитателната дейност се състои в изнасяне на реферати, слушане на беседи и сказки от учители и духовници, запознаване с Библията, научаване на молитви и изпълнение на религиозни песни. Религиозно-нравственото въздействие се осъществява и чрез участие на децата в

религиозни празници и ритуали и посещения на богослужения (Цонева, П., 2018, с.183). За реализирането на **духовно-просветната дейност** много от дружествата изграждат и поддържат свои библиотеки. Според изнесени данни за учебната 1939/40 г. броят на библиотеките към дружествата е 995, от които 644 в Софийска, 187 във Великотърновска и 124 в Доростоло-Червенската епархия (9, с.5). Осъществяването на целите на дружествата е свързано с насърчаването на талантите и дарбите на малките им членове чрез различни самодейни прояви. Създават се хорове, театрални, оперетни и танцови състави. Осъществяват се и редица **художествено-самодейни прояви**, като духовни концерти, изложби, утра, вечеринки, обредно честване на религиозни празници – коледуване, лазаруване и други творчески изяви. Така с тематично подбрани произведения на изкуството се формират патриотични, религиозни и естетически чувства не само в членовете на дружеството, но и сред публиката.

През 30-те и началото на 40-те години духовното възпитание се съчетава с **физическото обучение** чрез излети и екскурзии до светите места, изграждане на спортни групи и най-вече организираните от митрополиите и църковните братства – колонии, наричани още летовища. През 1924 г. е създадена първата колония в Клисурския манастир, последвани от Калиновския, Плачковския, Земенския и други манастири, където болни и бедни деца укрепват духовно и физически. Увеличаването на броя на летовищата е проява на „тенденция на етапно разрастващата се духовно-просветна дейност на църквата, имаща за обект на възпитание, обучение и социална грижа различни възрастови и социални категории.“ (Цонева, П., 2018, с.188).

Социалната грижа е застъпена също в дейността на детските православни групи. Милосърдните и добротворски инициативи на дружествата са в широк диапазон – от даряването на средства, получени от различните художествено-самодейни изяви за трапезарии и за болни деца в сиропиталищата и приютите за самотни хора, през подпомагането с дрехи, обувки и учебници на бедни другари, до искрените прояви на детско милосърдие по време на религиозни празници като Коледа и Великден посредством предоставяне на гориво, продукти и дрехи на нуждаещи се семейства.

Опитът и богатата дейност на детските православни дружества стават достояние на обществеността чрез съборите и семинарите, на които съюзните органи и митрополиите обобщават дейността им. Утвърдили се като най-многочислените движения на религиозна основа, детските православни

християнски дружества съдействат нравствените начала на християнството да се поставят в основата на детския духовен и интелектуален растеж. През 1941 г. със Закона за организиране на българската младеж детските православни дружества стават колективен член на държавната организация „Бранник“. В епохата на тоталитарната власт е направен опит за възраждане на движението, но предвид конюнктурата той е неуспешен.

Детско-юношеските кооперации

Социалната грижа стои в основата и на друг тип обединения на децата и юношите в разглеждания период - **детско-юношеските кооперации**. Законната основа на обединенията е в допълнението на параграф 118 на Правилника за основните училища от 1921 г., което узаконява редом с други детски общности в училище и изграждането на кооперативни сдружения. Създаването на детски обединения под формата на кооперации е част от общата тенденция след Великата октомврийска социалистическа революция (1917) за засилване на политическата активност на градските и селските маси, насочена срещу управлението на буржоазните правителства.

„Първата кооперация (училищно-родителска) се изгражда на 6 януари 1921 година в училище „Граф Игнатиев“ в София. Тя си поставя за цел „...да способства за умствено, нравствено, естетическо и физическо развитие на децата, да развие трудолюбие, взаимопомощ и спестовност между тях, както и да действа за сближаване на родителите в областта на училищната издръжка и възпитанието на децата им - ученици (9, с.5). В периода 1921-1923 година кооперацията в училище „Граф Игнатиев“ създава книжарница, в която децата се трудят, а със спестените средства се изгражда библиотека с читалня и игрище. Организират се също зимни и летни колонии, подпомагат се бедни съученици. Създадената детска кооперация увлича по примера си и други училища и подобни се създават в Основно училище „Т. Минчев“ и Прогимназията „Г.С. Раковски“ в София, в училището в Ловеч. Появяват се детско-юношески кооперации и в селата, като броят им непрекъснато нараства.

Липсата на нормативна уредба прави началото на кооперациите трудно. Още в 1923 г. Министерството на народното просвещение (МНП) издава наредба за разпускане на първата детско-юношеска кооперация и забранява създаването на подобни общности. Дванадесет години по-късно МНП излиза с ново Окръжно № 8301, придружено от Типов устав, в което се дават препо-

ръки за ускорено изграждане на кооперации в началните и основни училища и прогимназиите. Специално внимание в окръжното се обръща на възпитателната им роля, като стопанската им дейност да стане не цел, а средство за постигане на ценностните ориентации на подрастващите. Според Устава училищната кооперацията трябва да се превърне в школа за обществено възпитание на нейните членове, като ги подготви за реалния живот (9, с.5). Така при новите условия, създадени от МНП, броят на кооперативните общности скача в пъти.

Детско-юношеските кооперации са автономни самоуправляващи се общности, организирани по инициатива на учениците. Участието в тях е доброволно, но е необходимо одобрението на общото им събрание. Всички членове на общността имат равни права и задължения. Избира се управителен съвет от седем души с мандат от една година, като на другата година децата се сменят. Независимо от икономическия характер на обединенията, идейно-възпитателната им роля е голяма. Ето защо детско-юношеските кооперации имат интегрален характер.

Стопанската дейност се изразява главно в три форми: потребителна, спестовна и производителна, като те често се преплитат и преливат една в друга. Потребителната форма е най-широко застъпена. Откриването на книжарници или магазинчета за продажба на учебници, учебни помагала и спортни принадлежности са най-популярните дейности. Подобни учреждения се изграждат и в други населени места. Участвайки в тези занимания, децата се възпитават на трудолюбие и честност, на дисциплина и доверие, на отговорност към себе си и към другите. **Спестовната дейност** се състои в изграждане на взаимоспомагателни каси, като не без значение е и възпитателната цел за култивиране на пестеливост в членовете на дружеството. Спомагателните фондове се формират от активите придобити от различните дейности на децата и юношите и имат различни функции. Фонд „Солидарност“ например е свързан с благотворителност. Отделят се средства за подпомагане на ученическите трапезарии, закупуват се дрехи за бедни ученици, уреждат екскурзии, игрища и летни колонии. Друга част от средствата се разпределят за благоустрояване и обогатяване на материалната база на училищата, поддръжка на училищните дворове, градини и ниви.

Общественополезната трудова дейност, осъществявана от децата и юношите в детските кооперации, е в голям спектър. Те участват в строежи на чешми и полагат грижи за опазване на исторически и културни паметници,

отглеждат животни и птици, събират билки. Широка е дейността на детско-юношеските кооперации, свързана и с **просветата и културата**. Организиран се кръжоци, курсове, конференции, на които децата се запознават с идеите, задачите и същността на кооперативното движение. Многобройни са проявите и на **художествената самодейност** - литературни четения, концерти, изложби, театри и други дейности с кооперативна тематика, с цел възпитание у децата на кооперативния идеал.

Детско-юношеските кооперации са една от формите на обединение на децата в разглеждания период с ярко изразена възпитателна функция. Напълно в синхрон с политиката на земеделските партии, а в периоди и с разбиранията на МНП за същността на възпитанието, те учат децата на кооперативност и сътрудничество, които да спомогнат за утвърждаването им като пълноценни членове на обществото.

Младежкото червенокръстко движение

Друга форма на обединение на децата и юношите в периода до 1944 г., свързана със солидарността и добротворството, е **Младежкото червенокръстко движение**. В крак с международните тенденции и непрекъснатото засилващите се функции на Червения кръст, както по време на война, така и в мирновременни условия, в България идеята за младежка червенокръстка организация се поражда през 1914 година. Създаването на такава се осуетява поради започналата Световна война. Седем години по-късно в мъжката гимназия в Русе се изгражда първото младежко червенокръстко дружество. Идеята за създаване на младежка секция към националното дружество е подкрепена от МНП и през октомври 1921 г. се създава **Български младежки червен кръст**, като част от международното младежко червенокръстко движение (www.youth.redcross.bg). През следващата година започва да излиза и едноименното списание, в което се излагат и обосновават идейните насоки за дейността на движението. Одобрява се и съюзният девиз „Аз служа”. Основните задачи на движението са да възпитава подрастващите в идеите на хуманизма и взаимопомощта, разпространението на здравна просвета и хигиена сред учащите се и населението, и разбирателство с младежите от различни страни. Организацията е отворена за ученици от всички степени на българското училище. Учениците от една паралелка се обединяват в класна група, а групите от училището, в група на Младежкия червен кръст. Така на йерархичен принцип се обединяват групите в едно населено място и околността. Всички околийски групи образуват структурата на БМЧК. За да бъде за-

конна една младежка група, трябва да бъде приета и гласувана като редовен член на организацията от управлението на Съюза.

Новосъздадената организация добива популярност и сред децата и сред учителството, като се отбелязва непрекъснат растеж на желаещите да се включат в структурите му. Така в първата четвърт на XX век Младежкият червен кръст се откроява като най-многочисленото ученическо и младежко сдружение в България. „През учебната 1925/26г. неговите членове са 38418. За десет години броят им нараства повече от пет пъти и през 1935/36г. те са 208922 а през 1942/43г. стига своя числен връх от 400000 членове, като най-силно масовизиране се достига в периода 1935/1942г.” (6, с.5) Членове на БМЧК са деца и младежи от двата пола на възраст между 7 и 19 години, които доброволно приемат неговите цели и работят за тяхното постигане. Съгласно Устав на БМЧК, утвърден на 14.02.1924 г., членовете на съюза са длъжни да посещават събрания, сказки, упражнения, игри и да изпълняват задачите, които съюзът им възлага. БМЧК има автономно управление начело с Управителен съвет и Директор. Върховното управление на БМЧК, което се състои от представители на БЧК, на МНП и Министерството на здравеопазването (МЗ), излъчва от състава си Върховният управител. На практика управлението на БМЧК е в ръцете на учителството и пряко отговарящите органи на МНП. От страна на БЧК делата на младежите се ръководят от специална Дирекция при Централното управление на Съюза. На по-ниско йерархично равнище имаме училищно бюро на ниво цяло училище (в състав от трима ученици и учители , посочени от учителския съвет за ръководители) и класната група (ръководена от бюро в състав от двама ученици- началник и секретар) като най-малката структурна единица. БМЧК има и допълнителни временни органи, като „Утвърдилите се от началото на тридесетте години конференции на учителите – ръководители на Младежкия червен кръст, а от 1934 г. и ежегодните ученически червенокръстки конференции, на които се утвърждават положителните практики и се актуализират задачите за следващия период”(6, с.5) и които са пряко доказателство за растежа и развитието на съюза. На 1 ноември 1922 г. за пръв път като практика на БМЧК се чества денят на Св. Иван Рилски, който е обявен за патрон на организацията (www.youth.redcross.bg).

Заложените високо-хуманни идеи, цели и задачи на Българския младежки червен кръст се постигат чрез разнообразни средства, методи и форми на работа с децата и юношите. Водеща е завидната **здравна просвета** сред учениците и населението, особено в селата. С всяка година се увеличава броя

на здравните беседи, сказки и реферати, които групите осъществяват за повишаване на здравната култура и личната и училищна хигиена. Провеждат се множество курсове за запознаване с най-често срещаните болести и обучение по първа долекарска помощ (www.youth.redcross.bg). При най-малките за постигане на целта се използва най-вече игровия елемент.

Децата и младежите осъществяват и мащабна **санитарно-добротворна дейност**. Наред с грижата за бедни ученици и семейства, болни и хора с увреждания, в дейността на Съюза се залага и организирането на ученически трапезарии и летовища. „Така през учебната 1936/37г. помощ за 3622 ученици в пари, учебници, дрехи, санитарни принадлежности оказват 667 групи, 574 бедни семейства са подпомогнати от 234 групи, болни- от 267 групи, а 48 групи са се погрижили за сиропиталище за деца и възрастни”(6, с.5). Отзивчивостта на младите червенокръстци се проявява особено по време на природни бедствия. В помощ на пострадалите от земетресението в Тракия през 1928 г. „се отзовават подготвени доброволци от Стара Загора, София, Русе, Шумен и Пловдив, обслужват се трапезарии и се събират над 154588лв. за пострадалите.”(www.youth.redcross.bg) Групите събират хранителни продукти и дрехи за пострадалите в земетресението.

Масови са и другите **трудови дейности** свързани с благоустрояването на училището и родното място. Децата активно се включват в запълването на блата и строителството на чешми, пътища, паркове, в борбата за унищожаване на селскостопански вредители (гъсеници, комари и ливадни пеперуди), грижат се за животни и птици. Не на последно място трябва да се отбележи и **културно - масовата дейност** свързана с организацията на различни художествено-самодейни прояви - вечеринки, забави, изложби, концерти, драматични представления и други.

Българският младежки червен кръст набира средствата си от членски внос, приходи придобити от разнообразната трудова и културно-масова дейност и финансиране от различни фондове и институции. Всяка година БМЧК получава материална помощ от Американския младежки червен кръст и други червенокръстки организации. Интересен аспект представлява и междушколската кореспонденция, която БМЧК осъществява с младите червенокръстци в Япония и Полша и други страни. Освен писма групите разменят албуми с изгледи, марки, оригинални рисунки, пиктографирани предмети и др. Така се създават условия за опознаване на младите хора по

света, събужда се интереса им към другите народи и се повишава националното им самочувствие.

Високохуманните принципи и идеи на БМЧК и неговата разностранна дейност го превръщат в една от най-утвърдените и обичани организации в разглеждания исторически период с огромен възпитателен, образователен и практически принос в областта на извънучилищно образование. Съдбата му, обаче, е еднаква с тази на останалите детски организации по това време. През 1942 г. той става колективен член на младежката държавна организация „Бранник” и влиянието му отслабва.

Детско-юношеското въздържателно движение.

Към формите на организиране на децата в групи към съществуващи обществени движения за възрастни спадат и дружинките на **Детско-юношеското въздържателно движение**. Началото на организирането на децата във въздържателна дружинка се свързва с опита на учителя Христо Димчев от с. Голямо Малово (Царибродско) през учебната 1910/11 г. да формира такава, а малко по-късно - 1 февруари 1915 г., и с второ (шесто) -класниците на мъжката гимназия в Сливен. И двете общности обаче са нетрайни и бързо прекъсват дейността си. За официално начало се посочва сформиранието на дружество „Воля-3“ от Кюстендил, което с изградените си 4 секции през декември 1919 г. включва 120 деца от прогимназиите и основните училища в града. Появяват се и въздържателни дружества сред гимназиалната младеж (5, с.5).

През 1920 г. се създава Ученически неутрален съюз, който заедно с Учителския неутрален въздържателен съюз оказва пълна подкрепа за изграждане и развитие на движението сред децата. Задачите, които детското въздържателно движение си поставя, са чрез „здравно-хуманна, културно-просветна и самовъзпитателна дейност да дава своя принос в предпазването на децата и юношите от алкохолизма, тютюнопушенето, хазарта и други пороци. Неговата цел е насочена чрез въздържанието да се помага за култивиране характера на подрастващите, да се запазят умствените им способности и да бъдат подтикнати към творчество. Изпълнявайки целта си, с разнообразни средства да се култивират у малките трезвеници ценни нравствени добродетели като каляване на волята, другарство и взаимопомощ, милосърдие“ (5, с.5).

Основаваните детски въздържателни обединения до края на 20-те години са назовавани различно - секции, подсекции или дружества. С утвърдения

от МНП типов устав се внася единство и основната организационна структура на движението е дружеството. Според Устава приемът е доброволен и всеки ученик може да бъде приет при изявено желание, обещавайки да бъде въздържател.

В дружествата са обхванати деца от двата пола, които учат в едно отделение или клас, а ако броят им е недостатъчен, се образуват смесени дружества. Дружеството се образува в началото или по средата на учебната година и се разпуска в края ѝ, като в началото на следващата година може да се възстанови наново. Именно тази нестабилност в организирането на дружеството е в основата на значителните ръстове и спадове в детското въздържателно движение. Детските въздържателни дружества се управляват от настоятелства, които се избират за срок от 1 година от общото му събрание. От избрания състав се определят председател, секретар, касиер и библиотекар. Първоначално за ръководители на дружествата се избират и ученици и учители, но от учебната 1927/28г. предимно учители. Включването на педагози в управлението дава тласък и е важна предпоставка за привличане на повече деца и юноши в тези общности. През учебната 1931/32г. дружествата на малките въздържатели се зачисляват към Учителския НВС с решение на Управителния съвет. Повишава се и интереса и вниманието на МНП към дружествата, което се проявява в повишена грижа и помощ на училищните ръководства от една страна, и засилване на надзора „на движението от не малък брой директори за внасяне на казионност и администриране в дейността му.”(5, с.5)

Целите и задачите си Детско-юношеското въздържателно дружество изпълнява с разнообразни форми за агитация и пропаганда на въздържателната идея. Опитът, който се натрупва, в методите и формите за работа с децата е богат. Ежеседмично децата слушат доклади, беседи, сказки, сами подготвят и изнасят реферати. В **идейно-възпитателната работа** голямо място заема специализираната книга и специализираният детски печат - в. „Воздържателче”, в. „Спиртомразец”, в. „Трезваче”, в. „Трезво дете” и в. „Ручей”. Децата четат откъси от статии, книги и разкази, коментират и обсъждат. За нуждите на движението се уреждат библиотеки и читални към дружествата. Интересна форма на агитационна дейност са говорещите вестници в селата. Върху децата се оказва възпитателно влияние и чрез вечерите и утрата посветени на трезвеността, седмиците на плодовете и гроздето.

Художествената самодейност е широко застъпена. Най-разпространени са театралните пиеси със съответната тематика, както и песенните и оркестровите концерти. Целта на всички художествено-самодейни изяви е чрез въздействието на изкуството децата да бъдат запознати и въввлечени в борбата срещу алкохолизма. Наред с художествената самодейност и интензивната просвета за повишаване на успеваемостта в учебната дейност се прилага и **трудова дейност** на опитните полета, както и свързаното с природата възпитание - излети и дейности за опазване на околната среда. Детското въздържателно движение осъществява и **благотворителна дейност**. Средствата от различните прояви в повечето случаи се насочват за подпомагане на социално-слаби ученици.

Детското въздържателно движение в България безспорно е едно от обединенията в първата половина на XX век с огромен принос при възпитаването на здравни и хигиенни навици в българските деца и юноши. Възпитателната стойност се измерва и с укрепването на морала и волята на децата, изграждането на характера и разширяването на общата им култура. Положението начало на една целенасочена възпитаваща дейност за предпазване на подрастващите от пагубното влияние на алкохола, никотина и други увреждащи физиката и психиката на децата навици, намира своето продължение и във възпитателната дейност на изградената по-късно и единствена за епохата на социализма организация на децата ДПО „Септемврийче“.

Детските и юношеските структури в Съюза на българските гимнастически дружества „Юнак“.

Каляването на волята и изграждането на характера са заложени и в целта на друго детско обединение в разглеждания исторически период - **Детските и юношеските структури в Съюза на българските гимнастически дружества „Юнак“**. Учреденият на 15.08.1898 г. от учителството Съюз на гимнастическите дружества „Юнак“ е базата на всички организации за спорт и физическо възпитание до 1944 г. в страната. Върховен вожд и почетен председател на Съюза е цар Борис III, а върховен покровител на женската секция е царица Йоана. Основа на Съюза е гимнастическото дружество, в което според Устава му не могат да членуват граждани от двата пола, по - маловръстни от 16-годишна възраст.

В началото дейността на съюза се развива бавно, но постепенно слабото влияние се засилва между двете световни войни благодарение на засилената подкрепа от страна на МНП. Държавата предоставя училищната материална база и допълнителни места за изграждане на гимнастически салони, игрища и други спортни съоръжения. Независимо от Уставните предписания за възрастта, Съюзът още в самото си прохождение отделя необходимото влияние на работата на дружествата с децата и юношите. В самия документ приет на Учредителния конгрес има специален параграф, който гласи, че при всяко дружество се изгражда юношеска и девическа чета, която се управлява по особена програма, изработена от техническа комисия и Управителния съвет (7, с.5).

Сформирани чети за деца и юноши се изграждат поотделно за двата пола. Броят на децата включени в четата не е фиксиран. В самата чета може да се отделят подгрупи до 12 члена в зависимост от възрастта - от 7 до 11 години и от 11 до 14-15 години. В някои чети се сформират подготвителни ядра с момичета и момчета на 6-7 годишна възраст. Интересът на Съюза „Юнак“ към привличането на децата остава голям през цялото време на съществуването му като стремежът е поне към всяко училище да се изграждат момчешка и девическа чета.

В детските и юношеските чети може да постъпи всеки ученик или ученичка от началното и основното училище и от прогимназията, стига да имат добър успех, примерно поведение и писмено разрешение от родителите си. Чети се изграждат и за неучащите деца и юноши. Кандидатите за членове, биват вписани от ръководителя на четата в списък, който се представя на настоятелството, което от своя страна е отговорно да следи за успеха и поведението им. Децата от началния курс се наричат „юначета“ и „юнакинчета“, а тези от прогимназията - „юноши“ и „юнашки“. Учениците от началното училище навършили 9 г. са кандидати за членове на „Юнак“, докато не минат в прогимназията. Членуващите в четите деца са освободени от членски внос, освен ако доброволно не внесат до 20 стотинки седмично, в полза на настоятелство. Влизайки в Съюза те се задължават редовно да посещават провежданите занятия и да участват в различните дейности на четата. Предвиждат се санкции за неизвинени отсъствия. Интересна форма на възпитание е изграденият в четите другарски съд, който обсъжда поведението на членовете.

Интересът към четите расте с годините до 30-те години на ХХ век, когато влиянието на Съюза сред децата и юношите в училище е най-високо. Освен спортната, в групите се осъществява и широка възпитателна дейност. Четата се ръководи от специалист, който се занимава с обучението и възпитанието на децата и юношите. За негови помощници се назначават групови четници. При липса на специалист за ръководител се назначава учител „утвърден юнак”. Съюзът провежда специална подготовка на ръководителите на четите.

Основната форма и дидактическо средство е играта. Широкото разгръщане на игровия елемент е основната предпоставка за **физическото изграждане** на децата и юношите. В периода между двете световни войни към формите за възпитание се включват и лагеруването и излетите. Поставя се акцент върху създаването на практически умения и сръчности - ориентирание с компас или по слънцето и звездите, разчитане на карта, следване на маршрут и др. В организираните през лятото лагери и колонии се организират курсове по плуване и за водни спасители (7, с.5). Поддържаният от гимнастическите дружества възпитателен идеал е не само физическото каляване и постигането на спортни резултати сред децата и юношите, но и **изграждането в тях на морални качества**, като взаимопомощ, солидарност, мъжество, ловкост, смелост, съобразителност, любов и героизъм. Основната задача пред всеки член на дружеството е да победи себе си, да овладее своите страсти и да изгради в себе си социални добродетели.

„Юнашките” чети осъществяват и **просветна дейност**, която е свързана най-вече с историята на движението, с паметни дати в историята на отечеството ни и с героичния „юнашки идеал”. Масово реализираното **патриотично възпитание** използва особено често като възпитателна форма и патриотичната песен.

Традицията за грижа за физическото здраве и изграждане на подрастващите, въведена с гимнастическите дружества, прелива плавно след 1944 г. в създадените от новата власт ДПО ”Септемврийче” и групите „Чавдарче”, а самият СБГД „Юнак” става първият колективен член (с около 50000 членове) на държавната организация „Бранник” (23.06.1941) и „съдейства със специфичните си форми и средства за изпълнение на целите и задачите и”(7, с.5).

Детско разузнавачество (скаути)

За първи път деца от България участват в отрядите на руските скаути, заселели се край Варна и София през 1921 г. Част от тях в последствие стоят в основата на формирането на българската разузнаваческа организация, която бързо набира ръст и членовете ѝ достигат до 6000 деца. Началото е съпроводено и с редица слабости – пропуските организацията да бъде адаптирана към българската традиция и условия, незадоволителното ѝ популяризиране пред учителството и negliжирането на въпросите свързани с по-солидната подготовка на водачите. Независимо от слабостите, организацията се установява на българска територия и играе известна роля във възпитателната дейност, осъществявана с децата и младежите извън сферата на държавното училище в първата половина на XX век.

Новосъздадената разузнаваческа организация си поставя за цел да „...създава хора с характер, хора на дълга и религията; хора винаги готови за добро. Тази система култивира дълг на чест, дълг на отговорност, алтруизъм, укрепване на волята, самостоятелност, сръчност, инициатива, любов към Родината и Царя и такава към ближния. Това се постига с ежедневно правене от децата на добри дела, като се развиват у тях услужливост към другите, достигаща до самопожертвование. Жив израз на тази система са: обещанията, законите и заповедите. Системата води децата към игра и подвизи, към разходки и лагер в планината, полето и атлетика. Тя създава силни и пъргави хора и тя въздържа и прави децата господари на своя физически живот.” (Акрабов, 1939, с. 10).

Възпитателната системата на разузнавачеството изхожда от факта, че детето е особено възприемчиво към влиянието на своите връстници. По тази причина при скаутите детето е поставено в неговата среда да се учи само под ръководството на свой връстник, който от своя страна се ръководи от по-възрастен и опитен водач. За водачи се избират най-издигнатите морално и най-силните по дух и физика, за да увличат с примера си.

Най-малката единица на обединение на децата скаути се нарича „патрул” и се състои от 8 члена. При образуване на патрула се внимава децата да бъдат на приблизително еднаква възраст, от едно училище и от един квартал, да имат сходства в разбиранията и ежедневен контакт помежду си. „Духовната връзка, съществуваща между членовете на патрула е основата на разузнаваческата възпитателна система, затова и подбирането на членовете на един и същ патрул става с оглед на еднаквостта на тяхната физика, интелект и темперамент.”(4, с.10). Всеки патрул носи име на местност свързана с патро-

на на отряда. Патрулът се поверява на водач, като децата заедно с водача си изработват свой вътрешен ред, свои традиции, девиз и марш. Четири патрула образуват един отряд. Всеки отряд си избира патрон –героична личност от българската история, чието име носи. Отрядът има знаме, на което от едната страна е името на отряда, а от другата лъв, над който стои разузнаваческият девиз. Разузнавачите в зависимост от духовните им качества и придобитите сръчности имат следните чинове и длъжности: лъвчета и пчели (първи, втори и трети клас), младши разузнавачи/чки (първи и втори клас) и старши разузнавачи/чки (първи, втори, трети и четвърти клас). За придобиване на съответната длъжност и чин има специална изпитна програма. В зависимост от възрастта е тяхното наименование. До 12 години момчетата се наричат „лъвчета” а момичетата- „пчели”, а след 12 години се дава званието „разузнавач/ка”. До 15-годишна възраст са „младши разузнавачи”, а след това при успешно издържан изпит могат да станат „старши разузнавачи/чки”. Според чл. 8 от „Статута на българското разузнавачество” след навършване на 25 години старшите разузнавачи влизат в групата на старейшините и се зачисляват към Обществото на българските разузнавачи.

Основният възпитателен мотив в скаутската организация е личният пример, ето защо фигурата на водача е основна. Моралният образ и характер на водача се издигат в култ. Водачът е разузнаваческият идеал, към който децата-скаути трябва да се стремят. Няма изискване водачът да е педагог, защото скаутизмът възниква именно като реакция на книжното и шаблонно образование, което е отделено от реалното възпитание. Водачът трябва да е много повече от учител за децата. Те трябва да го усещат като по-голям брат. На него могат да доверят всичко като баща, който ги закриля и възпитава. Водачът е компетентен, остроумен, справедлив и уважаван възпитател. Той е активен, обича децата и живота, „...той е всичко, защото е героят, към когото децата имат голяма слабост.” (Акрабов, 1939, с.10). Ролята на водача се разпростира и към родителите, защото той поддържа непрекъснат контакт с тях, като ги посещава редовно и обменя мисли за общото им въздействие върху децата. Подборът на водачите е от особена важност за осъществяването на целта и задачите на скаутската организация.

Основните методи на възпитание при детското разузнавачество са игрите и лагеруването. „Две трети от програмата са игри, винаги различни и винаги възпитателни. Всяка игра има своята ясно определена цел и е подчинена на строго определени правила. За да бъде интересна за децата, играта има вина-

ги състезателен характер и с това буди дух на съревнование” (Акрабов, 1939, с.12). На лагеруването се гледа като на основен метод за формиране на характера на децата-скаути. Чрез лагеруването се изграждат качества като самостоятелност, творчество, съзнание за отговорност и солидарност. Лагеруването дава възможност на водача да опознае всяко дете поотделно в естествени и непредвидени обстоятелства и да му въздейства лично, чрез опита и авторитета си. Най-често използваната форма за възпитание при лагеруването е беседата около лагерния огън. В подходящата тайнствена и приглушена обстановка децата са още по-податливи на въздействие и един разказ за героизъм и подвизи ще окаже силно влияние върху тях. При лагеруването детето се научава на ред и дисциплина, придобива определени сръчности и калява здравето си. Денят при лагеруването преминава по строго определен режим. Използваните символи и ритуали (церемония при вдигане на знамето на България, на която децата скаути са приканвани да мислят за Отечеството, тържествен поздрав и молитва в началото на деня) оказват силно патриотично въздействие върху децата.

Възпитателният идеал на разузнавачеството е свързан с развиването на най-големите човешки добродетели у децата. Идеята на създателите на българското детско разузнавачество е да се използва опита на старите културни държави, който да се приспособи към българските условия и нуждите на българските деца и младежи. Благородната идея на организаторите, обаче, е схваната като заплаха от определени политически кръгове, които виждат в новата организация средство за насаждане на политически елемент у децата, който може да бъде използван от известни политически движения. Именно този страх ограничава развитието на организацията, която намира за свой единствен съюзник Българската национална спортна федерация. Краят на българското разузнавачество идва с настъпването на новата власт през 1944 година.

Организация на българската младеж „Бранник”

Създадени към определени структури посочените организации имат значително голямо влияние сред учащата младеж, предвид доброволния характер на членството в тях. След Първата световна война, обаче, въпросът за обединяването на децата и младежите от двата пола в обща държавна младежка организации е повдигнат отново. Преминала през много перипетии, идеята за такава организация у нас става реалност с приетия от XXV обикновено народно събрание Закон за организирането на българската младеж от

29.XII. 1940 г. , чийто чл.1 постановява създаването на организация на българската младеж, под име „**Бранник**”(2, с.66). Целта на организацията е изложена в чл.2 на Закона - „...да възпитава и обучи българската младеж за вярна служба на Царя, родината, държавата и народностните ни стремежи...”(2, с.66).

Новосъздадената организация е призвана да изкове утрешния гражданин на Велика България като индивид с високо национално самосъзнание и да съдейства за националното, гражданското, религиозното и нравствено възпитание на младежта, укрепвайки у младите хора редица умения и сръчности, които не се обект на училищната образователна система. Организацията получава пълно съдействие от държавата и обществените органи и институции и съгласно чл. 24 от Закона „Младежки организации, в каквато и да било форма и с каквато и да било цел, създадени при други министерства и ведомства, освен при Министерството на войната, се ръководят и надзират, в цялата им дейност, от управата на организацията „Бранник”(2, с.66) и чл.25 „Никой съюз и сдружение нямат право да образуват младежки организации или младежки секции, без разрешение на управата на организация „Бранник”. Всички тези организации се контролират от нея.”(2, с.66)

Превърнала се в хегемонна организация, в „Бранник” членуват на доброволен принцип деца и юноши от 10 до 21 г., като членството е пряко в специално изградените вътре и извънучилищни дружини, и косвено – чрез членство в някоя от приетите за колективни членове на „Бранник” организации. Прякото и косвеното членство дават различни в степента си преимущества и облекчения на младите хора при постъпване в университет или на работа, лечение, финансиране и др. Съгласно Закона идейното и върховно ръководство на организацията се осъществява от специална дирекция при Министерски съвет.

Най-малките членове на организацията от 10 до 14 г.и се наричат „орлета”. Техният статут се урежда със специална Наредба. Базата им на дейност е училището и според чл.1 и чл. 2 на Наредбата „бранническите поделения, образувани от орлета, се наричат „ято”, „орляк” и „орлюва дружина”; те съответстват на ядро, чета, дружина (чл. 2). Едно ято се състои само от момчета или само от момичета обикновено от една и съща паралелка...” (2, с.43). Постъпването в „орляците” става след полагане на клетва за вярна служба на Царя и родината и за бранническо послушание на 16 юни - рождения ден на Негово царско величество Симеон Търновски. Всяка ново-

създадена дружина получава номер и име. Децата и юношите, които са на възраст от 10 до 14 години и членуват в колективните членове на „Бранник”, също влизат в „орльовите дружини”. Отделните „ята” и „орляци” се ръководят от ученици а „орльовите дружини” от ръководители, преминали специални курсове в лагер-станове и школата на „Бранник”. Възпитателната работа с „орлетата” се счита за подготвителен етап към бранничеството и в работата с децата и юношите ръководителите се съобразяват с възрастовите особености и прилагат подходящи форми и средства.

Формите и средствата на възпитание са нормативно уредени в чл. 3 на Закона за организиране на българската младеж. „За постигане на означената в чл.2 цел, организацията си служи: с телесни упражнения, спорт, строево и предказармено обучение, полски занимания, народни и други игри, музика, битови прояви, физически труд, сръчности, санитарии, излети, пътувания, стануване, самодееен организационен живот, младежка обществена дейност, специална дейност за девиси, беседи и др.” (2, с.67). Във възпитателната дейност задачата, която „Бранник” си поставя, е „да подпомогне, улесни и допълни училището, като създаде мост между науката и живота, между теорията и практиката...” (3, с.73). За тази цел организацията си служи със специална образователна система, изградена върху принципа на природосъобразността. За основно начало на своята образователна дейност „Бранник” избира самодейността, а основния път за отправяне на възпитателните влияния е непосредственото въздействие.

Непосредствените задачи на възпитателната дейност обуславят и многообразието във формите. При **идейно-възпитателната и политическата дейност** с децата основните форми са беседата (за обясняване на целта и задачите на организацията, нейната структура и дейност в помощ на държавата), използването на символиката (тържественото обещание на орлетата, символите, „венеца”) и включването в браннически тържества и манифестации по случай национални празници. Особено внимание се отделя и на интелектуалното възпитание, което се изразява в подпомагане на изоставачи в овладяването на учебния материал ученици, за които се провеждат допълнителни курсове по основните учебни дисциплини.

Възпитаването на нравствени добродетели става и чрез сериозната **социална дейност**, осъществявана от подрастващите, в повечето случаи дела в помощ на българските войници по фронтите, на ранените в болниците и на охраняващите границите. „Ядрата”, „орляците” и „дружините” осъществяват

социална подкрепа на бедни семейства и ученици, на пострадали в природни бедствия и други изпаднали в нужда граждани. Групите осъществяват и **трудова дейност**, която е насочена предимно в помощ на училището и облагородяване на родния край. Много от „орляците” се включват в обработването на почвата и отглеждането на зеленчуци в училищните градини, други се ангажират в борбата със селскостопанските вредители, трети участват в прибирането на реколтата, полагат грижи за животни и птици и осъществяват други трудови дейности.

Идеологията на „Бранник” е тясно свързана с **физическата подготовка**. Съществено място в дейността на дружините се отделя на физкултурата, на излетно-туристическата дейност, на военно-спортната подготовка. Голяма част от дейността се провежда на открито в състезания, строеви прегледи и военизирани игри, в походи и излети до места, свързани с исторически и културни паметници, посветени на героичното минало на народа ни, до религиозни светини. Образователната идеология на организацията рефлектира особено върху проявите на **художествената самодейност** и разнообразните форми на изява на наклонностите и дарованията на „орлетата” - празници, вечеринки, литературни и музикални утра и др. Във всички прояви надделява силната национална насоченост и националният фолклор. Богатството на формите на възпитателна дейност на „орлетата” е насочено към приучаване на обич и преданост към Царя и родината. Децата и юношите получават знания и умения, които ще им бъдат необходими в живота, учат се на ред, дисциплина и отговорност.

Конюнктурните обстоятелства в страната и Европа след края на Втората световна война (1945) водят до постепенно западане на организацията. Тя е ликвидирана с Наредба-закон от 27 септември 1994 г.

III. Заключение

Създадени с различна цел и изпълняващи различни функции, посочените организации имат една обща характеристика – богата и разнообразна по съдържание възпитателна дейност, която се осъществява извън рамките на официалното училище. Чрез разнообразни форми и средства сред децата и подрастващите се реализира религиозно и военно-патриотично възпитание, изгражда се интерес към науката и техниката, към стопанските и общоикономическите познания. Възпитават се високи нравствени добродетели и се изгражда позитивно отношение към труда и естетиката. Сериозни са пости-

женията и в областта на физкултурната, туристическата и здравно-възпитателната работа.

Разнообразието в съдържанието, формите и методите на възпитателна работа в разгледаните организации през изследвания период се променя съобразно актуалността на случващите се събития и особеностите на социално-икономическата и политическата обстановка в страната, но възпитателното им въздействие несъмнено бележи жизнения път на докосналите се до тях деца и юноши.

Паралелно с разгледаните в това изследване детски структури, сериозна възпитателна дейност осъществява и детското комунистическо движение, което ще бъде обект на отделно проучване. Комплексното изучаване и анализиране на детско-юношеските организации, изиграли значима роля за възпитанието на редица поколения от Освобождението на България до средата на XX в., в тяхната пълнота и богатството на прилагани форми, методи и средства, може да бъде ценен източник на идеи за съвременните структури на неформално образование.

ЛИТЕРАТУРА

1. о.з.Акрабов (1938) Разузнавачеството – идеология и организация. София.
2. Станоев, Л. (1978) Самодейност, самоуправление и педагогическо ръководство. София, Народна просвета.
3. Цонева, П. (2015) Развитие на връзката *Българска православна църква – българско образование 865- 1989*. София, 410 с.
4. Цонева, П. състав. (2017) Христоматия по история на неформалното образование в България 1878-1986. София, 157 с.
5. Цонева, П. (2018) Неформалното образование в България 1878-1989. София, 332 с.
6. Цонева, П. (2019) Развитие на извънучилищното възпитание в детските организации през периода 1944-1990 г. *Професионално образование*, 21 (4), 351-361.
7. Ivanova, P. (2019) Educational aspects of the activities of children's organizations in Bulgaria (1944-1947), *Knowledge. International journal*, vol.34.2, p.393-397.
8. Tsoneva, P. (2019) The intellectual education of children in Bulgaria in the second half of the twentieth century, *Knowledge. International journal*, vol. 34.2, p.387-391.

9. Tsoneva, P. (2018) Bulgarian trainers in informal education in the first half of 20th century, Contemporary University Education, vol. 3, № 3, Sofia, 63-71.
10. www.youth.redcross.bg (09.11.2019г.)

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОРИ

1. Атанасов, Ж. 1994. *Аз-Буки*, бр.18, с.5
2. Бранник. Сборник от упътвания, окръжни и наредби за дейността на „Бранник”. 1944. София
3. Идеология, организация и възпитание на бранническата младеж. Беседи от щабните ръководители на командирските сборове през 1942/43год. 1943. София
4. Статут и правилници на българското разузнавачество. 1939. София, Печатница Полиграфия
5. Шейнова, Е. 1993. *Аз-Буки*, бр. 2, с.5
6. Шейнова, Е. 1994. *Аз-Буки*, бр.10, с.5
7. Шейнова, Е. 1994. *Аз-Буки*, бр. 15, с.5
8. Шейнова, Е. 1993. *Аз-Буки*, бр. 19, с.5
9. Шейнова, Е. 1993. *Аз-Буки*, бр. 45, с.5
10. ЦДА, фонд 262, ”Съюз на българските гимнастически дружества „Юнак”, оп. №1
11. ЦДА, фонд 1058, опис №1, арх.ед.11, л.194-195, Проектно-окръжно
12. ЦДА, фонд 1058, опис №1, арх.ед.21, л.54-56, Окръжно №2

*Петя Димитрова Иванова, докторант,
катедра „История на педагогиката и управление на образованието”
СУ „Св. Климент Охридски” Факултет по педагогика
e-mail: p.ivanova@fp.uni-sofia.bg*